

فهرست

- سپاس نامه ۱
- پیشگفتار ۵
- درآمد: ضرورت بازانديشي دوستي در ساحت اخلاق اجتماعي و روابط بين الملل ۱۱

بخش نخست: دوستي در ساحت زندگي معنوي جهان

- مانيفست و پرسش هاي فلسفه دوستي؛ محمدجعفر امير محلاتي ۳۳
- دوستي و عشق در معنويت (عرفان) اسلامي؛ ويليام چيتيک؛ ترجمه علي نقی سلطاني ۶۷
- دوستي به مثابه جهان بيني اخلاقي؛ یک دیدگاه قرآني؛ محمدجعفر امير محلاتي ۸۵

بخش دوم: دوستي در روابط بين فرهنگ ها، ملل و تمدن ها

- دوستي در ايران پيش از اسلام؛ جمشيد چوکسي؛ ترجمه علي نقی سلطاني ۱۳۱
- دوستي بين تمدن هاي مسيحي و اسلامي؛ ريچارد بولت؛ ترجمه مجيد تخت روانچي ۱۴۵
- دوستي در اسلام کنفوسيوسي؛ ساچيکو موراتا؛ ترجمه علي نقی سلطاني ۱۶۴
- دوستي در عالم اسلامي؛ عبدالعزيز التويجري؛ ترجمه مرتضى رحيمي نژاد ۱۷۴
- دوستي در روابط بين الملل؛ اقبال رضا؛ ترجمه علي نقی سلطاني ۱۸۵
- دوستي بين ادیان و فرهنگ ها؛ زيربنای دوستي بين تمدن ها؛ سيد حسين نصر؛
ترجمه کاوه بهبهاني ۱۹۸

بخش سوم: دوستي در متون پيشين

- آيين دوستي و برادري در مکتب اسلام (في مصادقة الاخوان)؛ شيخ صدوق؛
به کوشش محمد برکت ۲۲۷

- ۲۴۹ رفتار با دوست؛ عبدالله بن مقفع؛ ترجمه محمد هادی طلعتی
- ۲۵۷ محبت و دوستی در رسائل اخوان الصفا؛ ترجمه سید محمد تقی
ماهیت محبت و بغض و انواع آن در الذریعه الی مکارم الشریعه؛ راغب اصفهانی؛
- ۲۷۶ به کوشش محمد برکت
- ۲۹۰ گنج مردانگی در دوستی و برادری؛ شعبان جبریل عبدالعال؛ ترجمه مرتضی رحیمی نژاد
- ۳۱۲ برادران؛ ابن ابی دنیا؛ ترجمه محمد هادی طلعتی

بخش چهارم: تاریخ سیر اندیشه دوستی در تمدن اسلامی

- ۳۵۷ درآمدی بر تاریخ اندیشه دوستی؛ یوسف الشارونی؛ ترجمه مرتضی رحیمی نژاد
- اندیشه دوستی در آثار ابن مقفع، مسکویه، ماوردی، ابن حزم و غزالی؛ یوسف الشارونی؛ ترجمه
مرتضی رحیمی نژاد
- ۳۹۹
- ۴۲۳ نمایه

سپاس نامه

بیست و دوم خرداد ماه سال ۱۳۹۴ مصادف بود با پانزدهمین سالگشت درگذشت عارف واصل و عالم روشن ضمیری که بی تردید در تاریخ معاصر فارس باید از او به عنوان «فیلسوف عملی اخلاق دوستی» یاد کرد. بهشت آشیان حضرت آیت‌الله مجدالدین محلاتی که نشریه نشنال جیوگرافیک^۱ به واسطه پایه‌گذاری متعدد مؤسسات خیریه الگوساز از او به عنوان آیت‌الله خیرات‌پیشه یاد کرده است، پس از درگذشت زود هنگامش همچنان در خاطره و قلب مردم استان فارس نهاد و نماد دوستی و مهرورزی است.

معمولاً، پس از درگذشت آدمیان، خاطرات و آثار آن مسافران دیار باقی به تدریج رنگ می‌بازد. اما رنگ و نقش میراث اخلاقی یکی از نشانه‌های پاک و اصیل خداوند یعنی حضرت مجدالدین محلاتی حتی، سیزده سال پس از رحلت او شفاف‌تر و زیباتر می‌نماید. در این مدت که آفتاب تند حوادث و تحولات بر نقش‌ها و فرش‌های وجودی کسان بسیاری از ارباب مکنت و قدرت و منتفذان در امور اجتماعی و دینی تاییده است، آن‌ها که تار و پودشان از الیاف مصنوعی بوده و به زعم تصادفات و نه به واسطه همت‌ها به جایگاهی رسیده بودند اغلب رنگ باخته‌اند. اما وجودهای اصیل و کلمات طیبه به قول حکیم فردوسی از باد و باران گزند نیافته بلکه بر قدر و منزلتشان افزوده شده است. حضرت شیخ، به اقرار دوست و دشمن، از این دست کسان بود.

این کتاب را که مجموعه‌ای از مقالات علمی و تحلیلی قدمایی و نوین در ساحت علم اخلاق است تقدیم به روان روشن آن طایر خوش‌پرواز آسمان معرفت و معنویت می‌کنم.

1. *National Geographic*, July 1999.

نویسنده در انتخاب عنوان و گردآوری مقالات کتاب بی‌تردید از مکتب اخلاقی حضرت مجدالدین محلاتی متأثر بوده است. در نزد ایشان، دوستی صرفاً فضیلتی در میان سایر فضایل نبود، بلکه در مکتب اخلاقی حضرت شیخ، دوستی به صورت نوعی جهان‌بینی اخلاقی درآمده بود و شخص ایشان و میراث اخلاق عملی او محل بروز و جلوه تمام عیار این جهان‌بینی بود. او «اخلاق» را از دریچه دوستی می‌دید و نه «دوستی» را از دریچه اخلاقی و مابین این دو دیدگاه تفاوت سترگی است که کتاب حاضر در توضیح آن می‌کوشد.

در مکتب سعدی، «در چشم بامدادان به بهشت برگشودن / نه چنان لطیف باشد که به دوست بر گشایی». در مکتب حافظ، «آسایش دو گیتی تفسیر این دو حرف است / با دوستان مروت، با دشمنان مدارا». و در حکمت الهی صدر، شریعت و طریقت و فقه و فلسفه مشائی و اشراقی به دوستی رسیده‌اند. پس اغراق نیست اگر بگوییم فارس، و به ویژه شیراز، در تاریخ تمدن اسلامی مهد دوستی و پرورنده مکاتب دوستی بوده است. در این صورت، نه عجیب است و نه تصادف، که اکنون نیز تألیف کتاب دوستی به مثابه جهان‌بینی در این سرزمین دوست‌مدار صورت پذیرد و به بزرگان و فلاسفه اخلاق دوستی، که شمارشان بس فراخ‌تر از یادشدگان فوق است، ادای دین شود.

زبان مؤلف برای سیاست‌گذاری از استادان و دوستانی که او را در تکمیل این مجموعه یاری داده‌اند ناتوان و قاصر است.

حجت‌الاسلام والمسلمین برکت، مدیر دانشمند مدرسه علمیه امام عصر (عج) شیراز، از ابتدای کار و در انجام همه زحمات کوچک و بزرگ این کتاب و تهیه دو مقاله مهم آن سهم و نقش عمده‌ای ایفا کرده‌اند. استاد کورش کمالی سروسنانی از دانشگاه حافظ در تمهید ترجمه یک مقاله مهم و تشویق به انتشار کتاب سعی‌ای بلیغ و لطفی کارساز داشته‌اند.

سعیده سادات سجادی و مهین ناصرپورفریور که، با لطف و تبحر کم‌نظیری، بخش عمده‌ای از کارهای حروف‌نگاری و اعمال اصلاحات و ویراستاران را در متن اولیه به عهده گرفتند و با دقت این مهم را به انجام رسانده‌اند شایسته تشکر و سپاس فراوان‌اند.

دوستان دانشمند، نویسندگان مقالات و استادان گران‌قدر سید حسین نصر از دانشگاه جورج واشینگتن؛ ریچارد بولت^۱ از دانشگاه کلمبیای امریکا؛ ویلیام چیتیک^۲ و همسرشان، بانو ساجیکو موراتا،^۳ از دانشگاه نیویورک استونی بروک؛ جمشید چوکسی از دانشگاه ایندیانا؛

1. Richard Bulliet. 2. William Chittick. 3. Sachiko Murata.

اقبال رضا، دستیار دبیرکل سازمان ملل متحد در اتحاد تمدن‌ها، و عبدالعزیز التویجری، مدیر کل سازمان علمی، آموزشی و فرهنگی اسلامی مستقر در مراکش که در نوشتن مقالات دوستی در روابط بین‌الملل و در فرهنگ‌های ایرانی، اسلامی، مسیحی، و چینی دعوت‌م را پذیرفتند و به رغم مشغله‌های متعدد کارهای ممتازی انجام داده‌اند و گام سترگی در اشاعه و اعتلای فرهنگ و گفتمان دوستی برداشته و بر مؤلف این اثر منت دارند.

دوستان مترجم — سید محمد ثقفی، مرتضی رحیمی‌نژاد، محمدهادی طلعتی، مجید تخت‌روانچی، کاوه بهبهانی و به‌ویژه علی‌نقی سلطانی با ترجمه چهار مقاله — زحمت ترجمه مقالات استادان ارجمند را کشیده‌اند بر من منت نهادند و هر یک در سلوک شخصی الگوی اخلاق و فرهنگ دوستی هستند. دوست و همکار روشن‌ضمیرم، استاد دیوید کامیتسوکا،^۱ که از آغاز کار من در دانشگاه اوپرلین^۲ مشوق تحقیقات اخلاق دوستی بوده‌اند، دوستی فرافرنگی، فرامرزی و فرامذهبی را در عمل به من نشان داده‌اند. شاعر گرانمایه سید حسن اجتهادی زیبایی دوستی را در شعر بلیغ خود به اوج رسانده‌اند. دوست و قرآن‌پژوه گرانمایه، استاد بهاء‌الدین خرمشاهی، در تشویق انتشار این اثر لطف بسیار نموده‌اند.

از برادر دانشمندم، استاد سید حسین مدرسی، که مقالات عربی را از کتابخانه دانشگاه پرینستون در اختیار این‌جانب گذاشته‌اند و بیش از همه از فرزانه مادرم سرکار خانم صالحه مجاهد که مشوق عمده این اثر بوده‌اند و خود سرمشق زنده حکمت، روش، منش و مکتب دوستی هستند سپاس و تشکر بسیار دارم.

چراغ صاعقه آن سحاب روشن باد که زد به خرمن ما آتش محبت او

محمدجعفر امیر محلاتی

1. David Kamitsuka. 2. Oberlin College

پیشگفتار

کتاب حاضر، که در باب اخلاق دوستی در تمدن اسلامی و سیاست جهانی است، با هدف انتقال مفهوم دوستی و کاربرد آن از محدوده روابط خصوصی و احساسی به ساحت آزاد و گسترده روابط مدنی، سیاسی، بین‌المذاهب و بین‌المللی، و همچنین بیان این حقیقت که عدالت نقطه شروع تعاملات جمعی و جهانی است، نه صرفاً نقطه کمال آن‌ها تألیف و گردآوری شده است. در ایامی که مقاله‌های این مجموعه گردآوری می‌شد هنوز از پدیده داعش و کشتار وحشیانه ایشان به نام شرع که وهن انسانیت است، خبری نبود. هنوز طالبان پاکستان یکصد و چهل کودک مدرسه‌ای را قتل عام نکرده بود. هنوز بوکوحرام بیش از دویست دختر خردسال را ندزدیده و به ازدواج اجباری وادار نکرده بود. جنایات داعش، طالبان و بوکوحرام حیثیت اسلام و مسلمانی را به شدت ملوکوک و، در آینه اخلاق عرفی جهانی تصویر تمدن ما را به نقطه حسیض دماسنج اخلاقی کشانده است.

چنانچه بخواهیم با مقایسه کمی اعمال خشونت‌آمیز داعش و طالبان با مثلاً کشتار فجیع کودکان فلسطینی در تابستان ۱۳۹۳ به دست اسرائیل یا آنچه در اوکراین از طرف روس‌ها صورت گرفت و یا نتایج فجیع سیاست غرب مسیحی در سوریه به اصطلاح سری بلند کنیم و غیرمسلمانان را جنایتکارتر بدانیم، کار عبثی است. بین کشتار کودکان فلسطینی توسط اسرائیل یا صدها کودکان یمنی توسط عربستان چه تفاوت اخلاقی-انسانی وجود دارد؟ به لحاظ تمدنی اینکه به دیگران بگوییم شما بیش‌تر جنایت کرده‌اید هیچ حیثیت اخلاقی به مسلمانان نمی‌بخشد.

واقعیت این است که چه مسلمان جنایت کند چه یهودی چه مسیحی، اعتبار جمعی مذاهب ابراهیمی و انسانیت بر باد رفته است.

حضرت ابراهیم(ع) در چندین ساحت اخلاقی در حکم مظهر و نماد شناخته می‌شود. نخست اینکه دوست خدا بود و بنیان‌گذار مکتب دوستی، زیرا برخوردار می‌شود و خودخواهانه از نعمات الهی را بر نمی‌تافت و قهرمان مشارکت در نعمت‌ها بود. دیگر اینکه واسطه رحمت بود و حتی برای نجات عده‌ای از عذاب قوم لوط در بارگاه الهی میانجی‌گری کرد. همین صفات دوستی و رحمت او بود که آتش خشم نمرود را به باغ سبز صلح تبدیل کرد. از همین روست که رشته نسب اخلاقی اکثر اقطاب نخله‌های عرفانی و اصناف جوانمردی و فتوت به آن حضرت و نیز به مولا علی(ع) به عنوان مرشدان اکبر می‌رسد. در ماجرای امتحان بزرگ و نجات حضرت اسماعیل(ع) به فرمان الهی، حضرت ابراهیم(ع) نقطه پایانی بر قربانی کردن انسان در راه خدا گذاشت.

اکنون جای هزار افسوس و اندوه است که امثال طالبان و داعش یعنی مدعیان پیروی از ابراهیم(ع) و مظهر کمال مکتبش یعنی حضرت ختمی مرتبت و پیامبر رحمت و مروت، به خشونت و ظالمت پیشاابراهیمی بازگشته‌اند. چنین پسرفت اخلاقی تمدن‌سوزی حقیقتاً جز به مدد اهریمن امکان‌پذیر نیست. به گمان نویسنده پادزهر این شرارت‌ها رویکرد جدیدی به مفهوم دوستی و مروت و اشاعه و اعتلای این فضیلت در میادین روابط اجتماعی و بین‌المللی است. معنی‌شناسی دوستی از حیث فلسفی و اخلاقی، مقدمه مهمی برای گام ضروری بعدی یعنی نهادینه کردن دوستی در همه ساحات زندگی اجتماعی است. در حالی‌که در همه کشورهای، وزارتخانه‌های دادگستری بخش عظیمی از نیروی انسانی را تحت عنوان اجرای عدالت صرف مجازات و تنبیه متجاوزان می‌کنند، کم‌تر یا هیچ دولتی برای دوستی هزینه نمی‌کند. در عین حال، همگان می‌دانند حفظ سلامت مهم‌تر از تلاش برای مداواست. پاسداری از دوستی در جامعه ملی و جهانی امری بدیهی و مستغنی از توجه فکری و مادی نیست. بسط ادبیات و نظریه‌های دوستی و تأسیس نهادهای دوستی‌محور، همت و توجه کلان دولت‌ها، سازمان‌های غیردولتی و جامعه مدنی را طلب می‌کند.